

CSENDES DON

I. RÉSZ

Mielőtt a képek peregni kezdtek volna, tisztelettel hajoltam meg gondolatban a film író-rendezője, Geraszimov bátorsága előtt. Kétségtelen, hogy az elmélyült lélekrajz s a grandiózus ábrázolás iránt vonzó rendező számára alig lehetne nagyobb modern témát találni, mint a *Csendes Don*: hiszen Grigorij Meljehov jellemfejlődését nyomonkövetni, képi nyelven kifejezni legalább akkora, s legalább oly vonzó feladat, mint a századforduló körüli kozák életet feltámasztani, a világháborút — s a világháborúban az egyszerű katona szenvedéseit, hősiességét —, a témához illő grandiozitással ábrázolni. S mikor a lámpák felgyúltak, már nemcsak a bátorsága, de művészi tapintata előtt is kalapot emeltem: úgy tudott eleven filmet alkotni ebből a hatalmas regényből, hogy egy percre sem oktrojálta rá magát, a saját elképzelését, valamiféle egyéni vagy éppen egyénieskedő vízióját az író anyagára. Filmírói művészete elsősorban bölcs és higgadt ítéletében látszik meg: úgy tudta a jellemző részleteket kiválogatni a regényből, hogy a cselekmény folyamatoságát, a jellemelek fejlődésének okszerűségét, szervességét is megőrizte, s ugyanakkor sosem kellett fölöslegesen magyarázgató (ha úgy

tetszik: illusztratív) részletekbe ragadnia.

A rendező művészetét dicséri az a harmónikus kiegyensúlyozottság is, amely a film emberi és történelmi (drámai és epikai, egyéni és népi) részeinek arányában, váltakozásában nyilvánul meg. Grigorij és Akszinya szenvedélyes szerelme egy nép történelmi sorsfordulójának előestéjén bontakozik ki: ezt a rendező első-sorban azzal érzékelteti, hogy történetüket a szinte folklorisztikus érdekességű felvételek sorába ágyazza mélyen bele: akár a kozák katona-állítás, nagygyakorlat, akár a piaci verekedés, vagy a házi, családi szokások ábrázolása, akár éppen a kozák generális házában folyó feudális-patriarkális élet (mely részben oka lesz Akszinya bukásának) egyszerre köt le az emberi drámában betöltött fontos szerepükkel, s a közelmúlt népéletének rendkívüli hiteles és elhithető felelevenítésének erejével.

S még mindig a rendező érdeme, hogy az alakok — nemcsak Grigorij és Akszinya, de a film minden, még legkisebb epizódalakja is — külsejükben s viselkedésükben, mozgásukban és szemvillanásukban nemcsak saját maguk s a rendező elképzelését valószínűsítik meg, hanem valóban sikerült átlényegülniük a re-

gény alakjairól mindnyájunk lelkében kialakult elképzeléshez. Nagy regény filmre-vitelének nincs nehezebb problémája, mint éppen ez: úgy valósítani meg az alak egyénitetségét, hogy az az olvasók többségének, legtöbbszörének elképzelésével összességben. A szovjet filmalkotók már eddig is számos jelét adták filmjeikben, hogy ennek milyen nagy mesterei: a *Csendes Don* újabb s döntő bizonyíték. Azt hiszem, ebben a kiválóságukban nemcsak az egyéni művészi sajátosságok a döntőek (bár ezek jelentőségét sem csökkenthetjük), hanem az az iskola, amelyen Sztanyiszlavszkij neve jelzi az utat a szovjet művészet számára: az alak háttérben marad, képből, jelenetben meg nem szólaló vonásainak a gondos kidolgozása, a mély és teljes átélés megvalósítása.

Külön kellene e film kapcsán beszélni a szovjet színészművészet technikájáról. Paradox módon azzal tudnám legjobban érzékeltetni a színészek életszerű természetességét, melegségét, hogy a film közben szinte nem lehet észrevenni, hogy színészeket lát az ember: mert nincs egyetlen színész sem, amely harsányabb, tolagódóbb lenne a természetesenél. Viszont éppen a pasztell-színű, finom változatosabb juttat érvényre a rendező és operatőr egyesített művészete.

Mindeme kiválósága ellenére (s ezek sorát még szaporíthatnánk, elsősorban a színészek, közülök is Bisztrickaja, az Akszinya megjelenítője játékának részletes elemzésével) mi az oka annak, hogy ez a film nem tud a maga műfajában arra a magasságra emelkedni, amelyen a regény áll, csorbítatlan fényben? Elsősorban talán éppen a regény és a film, az epikum s a dráma műfajok közötti alapvető különbség: a regény a maga epikus műfajában nagyszerű, a film művészi ereje éppen azért kisebb, mert nem tud az epikum szorításából kibontakozni. (Nem is akar, igaz.) Ez a tény, feltehetőleg a forgatókönyvíró-rendező akaratán kívül, a művön belül különös eredményre vezetett: ha valaki mit sem tud a *Csendes Donról*, csak ebben a filmben ismerkedik meg vele, bi-

zonyára meg lesz győződve arról, hogy a regénynek is Akszinya a fő hőse — mert a filmnek, legalábbis az első résznek feltétlenül ő. S így a film világánál visszanézve, enyhe megdöbbenéssel gondolok arra, hogy valóban: a regényben is mennyivel drámaibb (legalábbis idáig) Akszinya sorsa, mint Grigorijé — Solohovnak azonban mégis igaza volt, epikus ösztönével helyesen választotta a hőst. Glebov, Grigorij alakítója is kitűnő színész, elsősorban lefojtott szenvedélyességével ragadja meg a nézőt; de sorsa másodsorba szorul a filmen Akszinyáé mellett, akinek magát és környezetét pusztító, szerelmének mindent áldozatul dobó szenvedélye feltétlenül inkább presztinálja dráma — akár színi, akár filmdráma —, hősnőjének, mint Grigorijé magá sorsa.

Ha egy írói ötlet, szabadon felhasználható filmnovella alapján dolgozhatik a rendező, nem vitás, hogy még sokkal hangsúlyozottabban Akszinyát kell története középpontjába állítania; de mert keze kötve volt, mert a nagy mű s annak rendkívüli elterjedtsége, ismertsége a szovjet olvasók s bizvást mondhatjuk a világ könyvvasolói körében az eredetivel való hűségre kényszerítették, a mű dramaturgiaiag billenékeny helyzetbe került: mint *nézőt* jobban érdekel a legjelentősebb mellékalak sorsa, mint a főhőse, még annak ellenére is, hogy mint olvasó-néző tudom: a *Csendes Don* mégiscsak elsősorban Grigorij regénye, drámája, filmje.

Ebben a vonásában látom a legfőbb okát annak, hogy ez a film a maga művészetében nem tudta utolérni, minden kiválósága ellenére sem azt a magas fokot, amelyet a regény elért. De ez nem csökkenti a film saját, belső jó tulajdonságait, melyek, mint már rámutathattunk, számosságuk, s együttesen művészi, hiteles és érdekes képét adják a cári világ kozmájai életének, s közben a világirodalom egyik nagy, szenvedélyes szerelmének történetét is a legnemesebb színjátszás segítségével közvetítik a vetítővászonra figyelő milliók számára.

NAGY PÉTER